

Konnexitet och retentionsrätt*

GÖRAN MILLQVIST

1. Inledning till konnexitetsproblemet

Det påpekas regelmässigt i litteraturen att det råder en svajande terminologi på området för panträtt/retentionsrätt och att det inte finns en tydlig bild av vad som är det ena respektive det andra. Särskilt legal panträtt och retentionsrätt buntas ofta ihop till ett och behandlas gemensamt, vilket förklaras med att förutsättningarna för att de ska föreligga är snarlika. Däremot kan de vara åtskilda på rättsföljdssidan när det gäller möjligheterna att realisera den egendom som är aktuell. Så mycket kan dock konstateras att rekvisitet *konnexitet* mellan fordran och egendom, som krav för en giltig säkerhet skiljer ut legal panträtt och retentionsrätt från konventionell panträtt.

En sakrättsligt verksam konventionell panträtt förutsätter att det skapas en koppling mellan fordringen och panträtten genom pantförskrivningen – denna måste peka ut vilken eller vilka fordringar som ska vara skyddade av pant – men parterna styr över den och kan reglera hur omfattande kopplingen ska vara. För retentionsrätten och den legala panträtten finns däremot ett fristående, legalt krav på konnexitet mellan fordran och egendom som måste vara uppfyllt för en verksam säkerhetsrätt.¹ Detta krav på konnexitet är dock inte helt undantagslöst eftersom kommissionslagen innehåller en regel om s.k. kopplad panträtt i 15 § andra st., som ger kommissionären en utvidgad säkerhetsrätt för provision och annan ersättning i varor och fordringar på tredje man som tagits emot eller uppstått i ett annat uppdragsförhållande mellan parterna.

Särskilt i mera långvariga kommersiella relationer kan frågan om konnexitet mellan ersättningsfordringar och egendom som finns hos fordringshava-

* Har tidigare publicerats i boken Festskrift till Mikael Möller, Iustus Förlag, Uppsala, 2024.

¹ I fortsättningen nöjer jag mig med att tala om retentionsrätt endast, den legala panträtten följer dock i stor utsträckning samma mönster som anges i texten.

ren men tillhör motparten, bli svårbedömda. Här kan lätt uppstå bedömningsfrågor avseende rimligheten i att låta en retentionsrätt, med mycket god förmånsrätt, få genomslag kanske på bekostnad av andra borgenärens fordringar. Det kan också vara helt tillfälliga omständigheter som gör att det finns någon egendom alls att innehålla. Osäkerheten kan med andra ord bli stor.

Kanske ser vi en rättsutveckling i HD avseende synen på retentionsrätten i svensk rätt och därmed konnexitetskravet. Det har kommit två fall med tydliga prejudikat från HD som erkänner retentionsrätten som en fungerande säkerhetsrätt, ”Likvidators retentionsrätt” NJA 2019 s. 259 och ”Speditörpanten” NJA 2022 s. 574. I båda fallen godtog HD utan direkt lagstöd retentionsrätt som fungerande säkerhetsrätt (förmånsrätt) i konkurs. De båda nämnda rättsfallen uppvisar en annan attityd till kravets stränghet än vad som tillämpades i det lite äldre fallet ”Kockums” NJA 1985 s. 205, där HD underkände retentionsrätten på grund av avsaknad av konnexitet mellan egendom och fordran trots att det rörde sig om ett legotillverkningsförhållande där legotillverkaren kontinuerligt bearbetade beställarens material för tillverkning av olika produkter. Det finns anledning att något fundera över denna utveckling.

I rättsfallen spelar frågan om *konnexitet* en roll, således kopplingen mellan den egendom som retentionsrätt görs gällande i och den fordran som borgenären vill skydda. Frågan är hur stark denna koppling måste vara för att retentionsrätten ska godtas. Att det krävs konnexitet råder ingen tvekan om men vad kravet innebär i olika situationer är tveksamt. Redan Östen Undén påpekade att det generella kravet på konnexitet ”kan emellertid vara av olika slag och uttrycket är i och för sig ej mycket upplysande.”²

Vad innebär detta krav på konnexitet egentligen? När utgör det ett nödvändigt rekvisit för retentionsrätt och när kan det avvika från? Vad krävs för att det ska vara uppfyllt?

2. Konnexitet i litteraturen

Östen Undén påpekade att de lagstadgade fallen av retentionsrätt alla innehöll ett krav på samband mellan fordran och egendom men, som nämnts ovan, detta samband kunde se olika ut och att termen konnexitet i sig inte gav mycket ledning.³ Han nämnde flera fall där sambandet ”icke härleder sig

² Undén, Östen, Svensk sakrätt I Lös egendom, Faksimil av 10 uppl. Stockholm 1995, s. 235.

³ Undén, a. a. s. 235.

från nedlagda kostnader å egendomen men väl från samma rättsförhållande enligt vilket egendomen kommit i retinentens besittning.”⁴ Undén förespråkade även en analog tillämpning av de lagstadgade fallen av retentionsrätt till närliggande fall men höll fast vid att det skulle röra sig om fordringar på ersättning för nödiga eller nyttiga kostnader nedlagda på egendomen. Konnexitetskravet kvarstod således också i dessa fall av utvidgad retentionsrätt.

När det gäller bedömningen av konnexitetskravet som ett avgränsande rekvisit för förekomsten av sakrättsligt verksam retentionsrätt kan noteras att Henrik Hessler uttryckte viss skepsis. Han godtog inte utan vidare tanken att ett nära samband mellan fordran och egendom motiverade en förmånsrätt i egendomen. ”Att åberopa uteslutande det nära sambandet mellan fordran och egendom synes under alla omständigheter ge uttryck för ett något primitivt betraktelsesätt.”⁵ Sambandet i sig ansåg Hessler inte ge någon anvisning om behovet av förmånsrätt för borgenären. Han ifrågasatte även bärligheten i resonemanget att en reparatör bör ha retentionsrätt i den reparerade egendomen för ersättningsfordringen eftersom reparationen ökade egendomens värde och detta borde tillfalla reparatören framför övriga borgenärer. Endast det förhållandet att det fanns ett sådant samband mellan fordran och egendom kunde inte förklara förmånsrätten. ”Även en vanlig kredit tillför ju gäldenären ett värde, ökar hans tillgångar. Den kan ha begagnats på ett sätt som medfört även en varaktig värdeökning. Här kommer ingen förmånsrätt ifråga. Och det är alltså även i nu berörda fall den en smula tillfälliga omständigheten att det föreligger ett så nära samband mellan fordran och egendom som åtminstone har blivit det avgörande för förmånsrätternas existens.”⁶

Konnexitetskravet som del av motivet för förmånsrätt för retentionsrätt är således inte självklart. Det förhållandet att det finns ett nära samband mellan fordran och egendom medför inte nödvändigtvis att retinenten är särskilt skyddsvärd i form av förmånsrätt för sin fordran.

Hessler går däremot inte in på frågan om sambandets karaktär, utöver att ange att det ska röra sig om ett ”nära samband”. Det kan noteras att Hessler över huvud taget inte använder termen konnexitet utan endast diskuterar ”nära samband”.

Bertil Bengtsson tar upp frågan om retentionsrätt i samband med de avtalstyper han behandlar i Särskilda avtalstyper. Kravet på konnexitet behandlas dock endast indirekt genom diskussion av gränsdragningen mel-

⁴ Undén, a. a. s. 237.

⁵ Hessler, Henrik, *Allmän sakrätt*, Stockholm 1973, s. 518.

⁶ Hessler, a. a. s. 519.

lan nödig och nyttiga kostnader nedlagda på det aktuella godset. Relevanta kostnader är således endast sådana som lagts ned på godset och typiskt sett endast nödiga sådana.⁷

Knut Rodhe uttryckte viss försiktighet då han tog som utgångspunkt att i de fall ”retentionsrätt medges, gäller att borgenärens fordran skall på något sätt vara konnex, dvs. ha ett samband med en verksamhet som borgenären utövat med avseende på retentionsrättens objekt.”⁸ Härav kunde man dra slutsatsen att det inte förelåg någon allmän regel i svensk rätt om retentionsrätt i situationer där konnexitet saknades. Konnexitet kunde föreligga på grund av att borgenären lagt ned ”nödiga” eller ”nyttiga” kostnader på egendomen ifråga eller hade arvodesanspråk på grund av arbete/förvaring avseende egendomen. Rodhe går noga igenom de olika egendomslag som kan komma ifråga för retentionsrätt inklusive konnexitetskravet för vart och ett av dem.⁹

Torgny Håstad ställer frågan om retentionsrätten ”alltid är begränsad såtillvida att innehållandet [...] endast får ske för en fordran som uppkommit i samband med att egendomen kom i retinentens [...] besittning, eller om innehållanderätten [...] ibland kan gälla även andra fordringar i samma avtalsförhållande, s.k. *konnexa* fordringar.”¹⁰

Håstad verkar således mena att uttrycket *konnexa* fordringar omfattar alla fordringar som kan kopplas till samma avtalsförhållande. Frågan ställs dock som inledning till genomgång av ”Kockums” NJA 1985 s. 205 och mynnar ut i att HD har besvarat den med nej. Det räcker inte att fordran härrör från samma avtalsförhållande utan det krävs enligt rättsfallet att fordran avser ersättning för arbete som lagts ned på godset.

År 2007 utkom Pia Moltke Jensen med boken *Konneksitet*, baserad på hennes ph.d.-avhandling med samma titel.¹¹ Hon tar upp frågan om konnexitet i samband med kvittning (modregning) och retentionsrätt (tillbakeholdsret) och analyserar dessa konnexitetsbegrepp utifrån dansk rättspraxis. Hennes slutsatser när det gäller retentionsrätten är att kravet på konnexitet ska medföra en rimlig avgränsning av när retentionsrätt kan åberopas

⁷ Bengtsson, Bertil, *Särskilda avtalstyper I*, Stockholm 1976, s. 182 med hänv i not 9 och 10.

⁸ Rodhe, Knut, *Handbok i sakrätt*, Stockholm 1985, s. 455 f.

⁹ Rodhe, a. a. s. 448 ff.

¹⁰ Håstad, Torgny, *Sakrätt avseende lös egendom*, 6 uppl., Stockholm 1996, s. 351.

¹¹ Pia Moltke Jensen, *Konneksitet – forskellige aspekter af modregning og tilbageholdsret*, København 2007.

med framgång men även främja retentionsrättens verkan.¹² Kärnområdet för retentionsrätten och dess funktion som säkerhetsrätt, menar hon, är det ömsesidigt förpliktande avtalet som i princip ska fullgöras genom samtidig utväxling av prestationer men där den ena sidan inte presterat och den andre har besittning till egendom som omfattas av avtalet. Besittning till motpartens egendom är samtidigt normalt sett en nödvändig förutsättning för konnexitet och därmed retentionsrätt. Ett antagande om retentionsrätt i sådana fall kan dock begränsas i de fall hänsyn måste tas till gäldenärens övriga borgenärer, särskilt i konkurs.¹³ Utifrån detta grundfall kan sedan variationer iakttas i praxis, särskilt på arbetsrättens område där andra hänsyn kan göra sig gällande och ett mera uttunnat konnexitetskrav har godtagits.

Peter Strömngren diskuterar retentionsrätten i ett vänboksbidrag men går där inte in på konnexitetsfrågan. Fokus är riktat åt annat håll, nämligen retentionsrätt för små belopp.¹⁴

3. Högsta domstolens syn på konnexitetskravet

I ”Kockums” NJA 1985 s. 205 diskuterar HD konnexitetskravet utifrån att ”det får anses gälla” ett sådant krav på samband men att tvekan kan ”råda i frågan hur nära sambandet mellan fordringen och egendomen måste vara”.¹⁵ När det gäller lagstadgad retentionsrätt, främst 11 kap. 3 § och 12 kap. 8 § HB, anges att sambandskravet är ganska strängt, innebärande att fordran ska avse ersättning för prestation avseende just den innehållna egendomen. Mot detta krav pekar HD på dåvarande kommissionslagen, ”som i vissa situationer ger mellanmän säkerhetsrätt beträffande alla fordringar som grundar sig på uppdragsförhållandet eller t o m på ett annat uppdrag för samme huvudman”.¹⁶ Men för den retentionsrätt som var aktuell i målet gällde ett tydligt konnexitetskrav även om lagstöd saknades. Det rörde sig om hantverkarens retentionsrätt i egendom som lämnats in för reparation, bearbetning eller liknande och som tidigare haft förmånsrätt enligt 17 kap. 3 § 3 st. HB. Denna rätt togs inte upp i förmånsrättslagen men någon ändring av rättsläget var inte avsedd, vilket också bekräftades av 1950 års lag (1950:104) om rätt

¹² Moltke Jensen, a. a. s. 289.

¹³ Moltke Jensen, a. a. s. 290.

¹⁴ Se Strömngren, Peter, Retentionsrätt och detentionsrätt för blygsamma fordringar, Vänbok till Lena Olsen, Uppsala 2019, s. 247 ff.

¹⁵ HD:s domskäl s. 207.

¹⁶ A. st.

för hantverkare att sälja gods som ej avhämtats. Därmed konstaterade HD, ”att det för hantverkares retentionsrätt och åtföljande förmånsrätt, liksom för flertalet lagbestämda retentionsrätter, ställs upp förhållandevis stränga krav på konnexitet mellan fordringen och egendomen”.¹⁷ Denna slutsats hade stöd i doktrinen enligt HD och stod även i överensstämmelse med principen om att så långt som möjligt upprätthålla kravet på alla borgenärens lika rätt i konkursförfarandet. Kommissionslagens avvikande reglering ”torde hänga samman med särskilda förhållanden på mellanmansområdet”.¹⁸ Borgenärens yrkande om förmånsrätt i visst gods för fordran på ersättning för arbete på annat gods underkändes därmed.

Det kan noteras att HD inte hade anledning att närmare gå in på vad detta stränga krav på konnexitet egentligen innebar eftersom yrkandet i målet tydligt omfattade fordran på ersättning för arbete på egendom som återlämnats till gäldenären. Den egendom (plåt) som borgenären innehade vid konkursutbrottet och innehöll som säkerhet var helt obearbetad. Det rörde sig visserligen om samma avtalsrelation – legoarbete avseende pressning av plåtdetaljer – men en åtskillnad mellan utförda arbetsmoment och fakturering för dessa efter det att egendomen återlämnats.

I ”Likvidators retentionsrätt” NJA 2019 s. 259 bedömdes dels en fråga om likvidators kvittningsrätt av arvodesfordran mot likvidationsbolagets medel på klientmedelskonto, dels en fråga om förmånsrätt på grund av retentionsrätt för arvodesfordran i angivna klientmedel. Kvittningsfrågan tas inte upp här.¹⁹ HD tillerkände likvidatorn förmånsrätt för retentionsrätt i likvidationsbolagets konkurs och denne kunde därmed tillgodogöra sig hela sitt arvode framför övriga borgenärer i konkursen ur det belopp som stod på klientmedelskontot. HD företog en noggrann analys av argument som talade för respektive emot att godta en giltig retentionsrätt i detta fall och formulerade *en generell regel som ger likvidator retentionsrätt i likvidationsbolagets bankmedel såvida dessa säkrats med sakrättslig verkan på klientmedelskonto*.²⁰

HD tog som utgångspunkt för att bedöma om likvidator kan ha retentionsrätt en *allmän princip* om att den som har annans egendom i sin besittning och som haft nödvändig kostnad för vård av egendomen eller annars i god tro lagt ned en nyttig kostnad på den har retentionsrätt i egendomen för

¹⁷ A. st.

¹⁸ A. st.

¹⁹ Se om denna Håstad, Torgny, Rättsdogmatik in absurdum, SvJT 2017 s. 357 ff. och Millqvist, Göran, Sakrättsens grunder, 9 uppl., Stockholm 2021, s. 137.

²⁰ NJA 2019 s. 259 p. 41 och 42.

sin kostnad.²¹ Som stöd för en sådan princip angavs ”Philipsons retentionsrätt” NJA 1987 s. 312 och ”Saga 27” NJA 2008 s. 282, vari HD i båda fallen ansåg retentionsrätt föreligga i egendom som innehavaren lagt ned kostnader på. Denna allmänna princip har dock enligt HD som grundläggande förutsättning att det föreligger ett *funktionellt samband* mellan borgenärens fordran och den egendom i vilken säkerhetsrätten görs gällande – att konnexitet föreligger.²²

När det gäller likvidators eventuella retentionsrätt tog HD fasta på att denne intar en ställning som liknar en privat uppdragstagare med rätt till arvode och ersättning för utlägg men att frågan om säkerhet för dessa krav i egendom som likvidatorn hade i sin besittning inte besvarats i lag, förarbeten eller rättspraxis.²³ En likvidator är syssloman och organ för en juridisk person, med uppdrag att avveckla den juridiska personen varför det enligt HD inte finns anledning att vara lika restriktiv när det gäller retentionsrätt som för andra bolagsorgan. Härefter går HD in på frågan om nödvändig konnexitet vilket normalt innebär fordran på ersättning för borgenärens nödiga och nyttiga kostnader för vård eller bearbetning av viss lös egendom, vanligen lösa saker. Retentionsrätt kan då gälla i denna egendom. ”Kännetecknande för dessa situationer är att det finns ett funktionellt samband mellan borgenärens fordran och den egendom i vilken säkerhetsrätten får göras gällande, dvs. konnexitet.”²⁴ Sådan konnexitet som avses här föreligger sällan för en

²¹ NJA 2019 s. 259 p. 23. I punkterna 19–22 går HD igenom olika lagreglerade fall av legal panträtt och retentionsrätt, kommissionslagen (2009:865) 15 och 17 §§, lagen (1985:982) om näringsidkares rätt att sälja saker som inte har hämtats, lagen (1991:351) om handelsagentur 15 och 16 §§, konsumenttjänstlagen (1985:716) 49 och 50 §§, lagen (1970:980) om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst samt HB 11 kap. 3 § och 12 kap. 8 §.

²² A. st.

²³ NJA 2019 s. 259 p. 26–27. I punkt 28 påpekas också att det i den juridiska litteraturen ”har diskuterats om det är möjligt att genom analogier från de bestämmelser som redovisats i det föregående utsträcka säkerhetsrätterna, panträtt och retentionsrätt, också till andra fall. Flera författare har förordat att så skulle vara möjligt under vissa förutsättningar. (Jfr Berndt Hasselrot, Handelsbalken VI, 1903, s. 1188 ff. och Handelsbalken VII, 1903, s. 1389 f.; Jacob W. F. Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods, 1966, 317 f.; Östen Undén, Svensk sakrätt I. Lös egendom, 10 uppl. 1976, s. 238 ff.; Gösta Walin, Separationsrätt, 1975, s. 71 f.; Bertil Bengtsson, Särskilda avtalstyper I, 2 uppl. 1976, s. 171; Knut Rodhe, Handbok i sakrätt, 1985, s. 454 ff.; SOU 1988:63 s. 235 f.; Torgny Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, 6 uppl. 1996, s. 27 och 350 ff.; Jan Hellner m.fl., Speciell avtalsrätt II. Kontraktetsrätt. 1 häftet. Särskilda avtal, 6 uppl. 2015, s. 276 samt Göran Millqvist, Sakrätts grunder, 8 uppl. 2018, s. 235.)”

²⁴ NJA 2019 s. 259 p. 31.

likvidator enligt HD. Likvidatorns arvodesfordran och ersättning för utlägg saknar vanligen konkret koppling till någon viss tillgång i likvidationsboet. Som HD uppfattar det gängse konnexitetskravet kan, vid en strikt tillämpning, retentionsrätt endast göras gällande i bankmedel för den del av likvidatorns ersättning som hänför sig till förvaltningen av dessa medel. De allmänna principerna för retentionsrätt räcker således inte långt om önskan är att skydda likvidatorns ersättningsanspråk.

Därmed blev frågan för HD om det fanns skäl för en utvidgad, analog tillämpning av retentionsrättsreglerna, särskilt kommissionslagens regler, så att likvidatorn tillerkänns retentionsrätt i bankmedel för samtliga fordringar kopplade till likvidationsuppdraget. Efter denna öppning pekade HD på flera skäl som talade för att medge retentionsrätt. Det kan vara svårt för en likvidator att betinga sig förskott på arvodet och har det skett kan återvinning i likvidationsbolagets efterföljande konkurs riskeras. En likvidation kan inte läggas ned och den fastställda ersättning som i vissa fall kan utgå kompenseras inte likvidatorn fullt ut. I anslutning härtill hade Rekonstruktörs- och konkursförvaltarkollegiet (REKON) i målet påpekat att det fanns risk för att lämpliga personer skulle avstå från att åta sig likvidationsuppdrag då risken för uteblivet arvode kunde uppfattas som för stor.

Angående sedan bedömningen av konnexitetskravet pekade HD på ”ett visst övergripande samband” mellan de olika likvidationsåtgärderna inbördes och att därmed det förelåg ”en viss, om än försvagad, konnexitet mellan å ena sidan likvidatorns samlade anspråk med anledning av likvidationsåtgärderna och å andra sidan den samlade förmögenhetsmassa som likvidatorn har kontroll över.”²⁵ Till detta kom så möjligheten till analogi med kommissionslagens regler, med deras uppmjukade konnexitetskrav, och därmed kunde likvidatorn ges en säkerhetsrätt för de fordringar som grundar sig just på likvidatorsuppdraget i form av retentionsrätt i likvidationsbolagets medel på klientmedelskonto. HD påpekade dock uttryckligen att säkerhetsrätten inte gällde i hela den förmögenhetsmassa som likvidatorn förfogade över utan endast i bolagets bankmedel, som likvidatorn förskaffat sig sakrättsligt skydd till genom insättning på klientmedelskonto.²⁶

Med denna dom utvidgade onekligen HD spelrummet för verksam retentionsrätt genom att godta motsvarande resonemang som ligger bakom den kopplade panträtten i kommissionslagen även för likvidators arvodes-

²⁵ NJA 2019 s. 259 p. 37.

²⁶ NJA 2019 s. 259 p. 40–42.

fordran. Likvidatorn ska ha kontroll över medel tillhöriga huvudmannen/likvidationsbolaget och den fordran som återopas ska bestå i arvode för utfört likvidationsuppdrag men mer än så krävs inte.

Konnexitetskravet återkommer och spelar en roll även i ”Speditörpan-ten” NJA 2022 s. 574 men i detta fall närmast som en förklaring till att även en uttunnad konnexitet liknande den som finns i kommissionslagens kopplade panträtt i 15 § andra st., kan räcka för en verksam retentionsrätt.²⁷ Det var avsaknad av konnexitet mellan fordran och innehållen egendom som var skiljelinjen i HD mellan majoritet och minoritet. Fallets huvudfråga var om standardkontraktet Nordiskt Speditörsförbunds Allmänna Bestäm- melser (NSAB 2015) kunde utgöra handelsbruk och därmed vara tillämp- ligt i fallet trots att det aktuella partsförhållandet saknade referens till det. Om NSAB var tillämpligt medförde det förmånsrätt för käranden för hela dennes fordran i svarandebolagets konkurs men om det inte var tillämpligt endast för en mindre del av fordringen. HD:s utförliga avvägningar avseende huvudfrågan ska inte behandlas här men det kan konstateras att majoritetens tillåtande inställning till att låta hela NSAB utgöra handelsbruk i spediti- ons- och logistikbranschen inte delades av minoriteten. Två JustR ansåg NSAB endast utgöra handelsbruk avseende traditionella speditörstjänster, inte för så kallade plock- och packtjänster som käranden också utfört för svarand- ebolaget. Domen innebar att käranden hade förmånsrätt för hela fordringen på grund av retentionsrätt, vilket är värt att notera då det innebar att käran- den fick fullt betalt på sin fordran i konkursen trots ställningen som ordinär tjänsteleverantör avseende större delen av den samlade fordringen.

Majoritetens resonemang innebar att ett uttunnat konnexitetskrav räckte i detta fall eftersom dels NSAB § 14 innehåller en reglering om kopplad panträtt, och som alltså var tillämplig i målet som handelsbruk, dels att en liknande kopplad panträtt finns reglerad i 15 § kommissionslagen, vilken var tillämplig i detta fall eftersom det i viss utsträckning rörde sig om tjänste- kommission. Minoriteten nöjde sig med en försiktigare slutsats om att NSAB endast kunde utgöra handelsbruk avseende traditionella speditörstjänster varför någon kopplad panträtt inte kom ifråga för fordringar som inte avsåg gods i kärandens besittning vid konkursutbrottet. Inte heller 15 § kommis- sionslagen kunde medföra en kopplad panträtt eftersom den överskjutande delen av fordran avsåg ersättning för tjänster som inte utförts i kommission.

²⁷ Fallet kommenteras av Gorton, Lars, Något om handelsbruk i anslutning till NSAB 2015, Sjärrättsbiblioteket nr 4/2022.

Dessa två domar sammantagna tyder på en beredskap hos HD att acceptera retentionsrätt som en fungerande säkerhetsrätt såvida det kan påvisas någon koppling mellan den fordran som åberopas och den egendom som innehålls. Kopplingen behöver inte vara särskilt stark men den måste ändå framgå av det tidigare partsförhållandet. Typiskt sett bör man nog räkna med att det ska påvisas ett kontraktsförhållande som inkluderat dels innehav/ besittning av motpartens egendom, dels ersättningskrav för utfört arbete som sammanhänger med egendomen.

4. Några ytterligare synpunkter på konnexitetskravet

Konnexitet som rättsligt begrepp dyker upp i lite olika sammanhang. Här ska inte göras någon generell inventering men det kan nämnas att begreppet spelar roll i samband med processuell kumulation enligt 14 kap. 1–3 §§ RB och vid kvittning av fordringar mot varandra.²⁸ Termen syftar på något slags samband, som får rättslig relevans i vissa sammanhang, men sambandet kan se olika ut och utgöra länk mellan olika aspekter. Det är olika hänsyn som tas upp för bedömning genom begreppet konnexitet och det är lämpligt att hålla isär dessa och inte söka efter någon övergripande definition som skulle omfatta alla situationer där begreppet förekommer.

I samband med retentionsrätt spelar konnexitetskravet en avgörande roll genom att avgränsa området för möjlig retentionsrätt till fall där åtminstone något samband föreligger mellan en fordring och viss egendom. Som nämnades inledningsvis motsvaras konnexitetskravet vid konventionell panträtt av kravet på att pantförskrivningen pekar ut den eller de fordringar som är relevanta och som ska stå under panträttskydd. I denna avgränsning ligger i båda fallen ett hänsynstagande till gäldenärens övriga borgenärer, särskilt vid konkurs. Både retentionsrätt och handpanträtt, inklusive legal handpanträtt, åtnjuter förmånsrätt enligt 4 § 3 p FRL, vilket i många konkurser innebär bästa förmånsrätt. Retinenten/panthavaren kan med andra ord tränga undan alla andra borgenärer från tillgång till konkursbotillgångarna upp till fordrans belopp.²⁹ Inte minst med tanke på insolvensrättens likabehandlingsprincip

²⁸ Ang. kumulation se Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Pauli, Mikael, Rättegång, Andra häftet, 9 uppl., Stockholm 2015, s. 195 ff. Ang. kvittning se Lindskog, Stefan, Kvittning. Om avräkning av privaträttsliga fordringar, 3 uppl., Stockholm 2014, s. 87 ff.

²⁹ Det kan hävdas att en pant inte skulle ingå i konkursboet utan snarare vara att se som separationsegendom men ett sådant synsätt bortser från det faktum att pantsättaren civilrättsligt fortsätter äga panten och både före och under konkurs har rätt till ett eventuellt

gäller att denna privilegierade ställning kräver iakttagbara gränser, särskilt i de fall det inte tydligt framgår i förväg att det föreligger en förmånsrätt av detta slag. Ett exempel på detta är då ett företagshypotek visar sig vara väsentligt mindre värt än förväntat på grund av att det föreligger retentionsrätt för annan borgenär i den mest värdefulla tillgången i hypoteket. Hypoteket har förmånsrätt efter retentionsrätten och får då kanske ingen utdelning eller väsentligt mindre än förväntat. För att inte störa insolvenshanteringen allt för mycket krävs därmed en återhållsamhet när det gäller att dra upp gränserna för sakrättsligt verksam retentionsrätt/legal panträtt.

Tveksamhet i denna gränsdragning kan uppstå i anslutning till mera långvariga avtalsrelationer, som "Kockums" NJA 1985 s. 205 är en illustration av. Det förelåg en tillsvidarerelation mellan Kockums Jernverk AB och Ronneby Rostfria AB, som innebar att Kockums utförde legoarbeta i form av pressning mm av detaljer till kokkärl ur plåt som Ronneby tillhandahöll. Det fanns således en avtalsrelation mellan parterna då Ronneby gick i konkurs och den hade inneburit löpande arbete för Kockums med material som tillhörde Ronneby. Genom konkursutbrottet bröts detta och kvar stod Kockums med dels en fordran på ersättning för utfört arbete, dels plåt för kommande pressning. Både fordran och egendom hade tydlig koppling till samma rättsförhållande men däremot ingen intern koppling sig emellan, vilket var nödvändigt enligt HD. Är detta synsätt lika strängt idag? "Kockums" NJA 1985 s. 205 är ett tydligt prejudikat så svaret bör vara ja, även om de två senare fallen kan tyckas antyda något annat, åtminstone i de mellanmansrelationer som dessa fall omfattade.

Ett annat problem som kan inverka på bedömningen av konnexiteten är hur man ska se på det fallet att det förelegat ett avbrott i besittningen till retentionsrättsegendomen. Säg att en beställare av en reparation av viss egendom fått tillbaka denna men antingen reklamerar arbetet eller gör en tilläggsbeställning och återkommer med egendomen till reparatören. När det så småningom blir fråga om betalning för helheten uppstår problem och reparatören innehåller egendomen och hävdar retentionsrätt i denna för hela sin fordran. Här blir det fråga om att bedöma om reparatören är skyddsvärd till hela sin fordran eller bara till den del som motsvarar det senare arbetet. Han har tydligen först släppt besittningen frivilligt och därmed tagit den risk efterskottskrav på betalningen innebär. Samtidigt kan hävdas att fordran i

övervärde i panten efter realisation. Retentionsrättsegendom tillhör tveklöst gäldenären och ska återlämnas så snart fordran betalats.

sin helhet helt klart är konnex till egendomen. Kanske är det så att avgränsningen av giltig retentionsrätt i detta fall inte går via konnexitetskravet utan via en bedömning av besittningskravet. Bibehållen kontinuerlig besittning till den aktuella egendomen är ett krav för verksam retentionsrätt vilket kan visa sig begränsa rätten i dessa fall av avbruten besittning.